

УДК 373.5.015.3:159.923

[https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.17\(62\).10](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.17(62).10)

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ВИПУСКНИКІВ СІЛЬСЬКИХ ШКІЛ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТА)

Любов Федоренко

кандидат психологічних наук, викладач
кафедри загальної і соціальної психології

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

01601, Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9

poplawok35@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3573-1343>

Анотація

Статтю присвячено обґрунтуванню критеріїв розвитку професійного самовизначення у старшокласників сільських шкіл та висвітленню його психологічних особливостей на основі результатів емпіричного дослідження. Професійне самовизначення випускників сільських шкіл визначено як «процес відрефлексування власних здібностей у відповідності з вимогами майбутньої професії, її вибір в залежності від ціннісного ставлення до неї та утвердження власного «Я» засобом реалізації у перспективі своїх професійних планів для підтримки як власного благополуччя, так і близьких людей». Критерії розвитку професійного самовизначення випускників загальноосвітніх шкіл: повнота уявлень про себе та про світ професій; ціннісне ставлення до вибору майбутнього фаху; проектування свого професійного майбутнього. Презентовано модель професійного самовизначення випускників як складноорганізовану систему пов'язаних між собою складових і їх конструктів: когнітивного, емоційно-ціннісного та орієнтовно-поведінкового. Результати дослідження *когнітивного компонента* засвідчили, що більшість сільських випускників продемонстрували нижчу (порівняно з респондентами міських шкіл) поінформованість про світ професій, орієнтування на традиційні професії; констатовано більший вплив батьків та інших значущих дорослих на вибір професії. Результати вивчення професійних ціннісних орієнтацій (*емоційно-ціннісний компонент*) показали, що як і сільські, так і міські старшокласники зорієнтовані на матеріальні цінності, працю і спілкування, проте у перших вибір професійного майбутнього визначається більшою мірою альтруїстичною мотивацією та сімейними цінностями. Отримані дані за *орієнтовно-поведінковим компонентом* засвідчили меншу рішучість у виборі професії, на відміну від міських школярів, а також менший прояв такого показника професійної готовності як планування. Проаналізовано кількісні та якісні показники розвитку досліджуваного утворення за означеними критеріями, а також здійснено кількісний розподіл старшокласників сільських шкіл за рівнями розвитку професійного самовизначення у цілому. На основі порівняльного аналізу визначено специфіку професійного самовизначення у сільських школярів випускних класів.

Ключові слова: професійне самовизначення, випускники сільських шкіл, вибір професії, прийняття рішення, планування професійного майбутнього.

Вступ

Інтеграція у світовий економічний простір, реорганізація ринку праці в Україні вимагають реформування загальноосвітньої школи, переходу до профільного навчання і разом з тим зумовлюють актуальність проблеми професійного самовизначення й переосмислення шляхів активізації цього процесу у сучасних випускників. Особливої значущості набуває

окреслена проблема саме у сільських школах, оскільки відомий той факт, що освітні послуги для сільських школярів є менш доступні і якісні, аніж для їх однолітків у місті.

Проблема професійного самовизначення активно досліджувалась у психолого-педагогічних джерелах: детально обґрунтовано його сутність, зміст і структура (Р. Пасічняк, Л. Помиткіна), типи та рівні (J. Holland), етапи (D. Super, І. Тарасюк), фактори і механізми становлення особистості як суб'єкта професійної діяльності (З. Становських, Л. Ткачук, Н. Шевченко), психологічний супровід професійного самовизначення школярів різного віку (Н. Побірченко, О. Мельник), студентів психологічних (В. Волошина, Н. Шевченко) та подвійних спеціальностей (О. Гріньова, Л. Долинська). Незважаючи на велику кількість напрацювань з означеної теми, специфіка прояву структурних компонентів професійного самовизначення старшокласників сільської місцевості порівняно з їх однолітками з міста не були предметом спеціального вивчення, тоді як таке дослідження дозволяє активізувати цей процес у сільських школах з урахуванням виявлених особливостей.

Метою дослідження є висвітлення психологічних особливостей професійного самовизначення випускників сільських шкіл на основі результатів емпіричного дослідження. Для реалізації поставленої мети дослідження було окреслено такі **завдання**: 1) обґрунтувати критерії, визначити показники та рівні розвитку професійного самовизначення старшокласників; 2) емпірично дослідити особливості розвитку професійного самовизначення випускників сільських і міських шкіл; 3) на основі порівняльного аналізу визначити специфіку досліджуваного утворення у сільських старшокласників.

Методи дослідження

Теоретичні: аналіз сучасного стану означеної проблеми, класифікація, систематизація й узагальнення наукової літератури, теоретичне моделювання; *емпіричні*: анкета «Світ професій і мій професійний вибір» (автор Л. Федоренко), «Опитувальник вимірювання індивідуального рівня рефлексивності» (автор А. Карпов і В. Пономарьова), «Методика дослідження самооцінки за допомогою процедури рангування» (автор С. Будассі), «Методика визначення ясності Я-концепції (SCC)» (автор Дж. Кемпбелл, в адаптації А. Шмелюк), «Опитувальник виявлення мотивів професійного вибору» (автор Я. Сунцова), методика «Ціннісні орієнтації особистості – 8» (автор Г. Лєєвік), анкета «Спрямованість. Інтереси. Наміри.» (автор Б. Федоришин), методика «Професійна готовність» (автор А. Чернявська), «Опитувальник професійних настанов» (автор І. Кондаков); математико-статистичні – методи кореляційного аналізу, програмний пакет SPSS 17.0 для автоматизованої обробки отриманих результатів, визначення достовірностей відмінностей за допомогою параметричного коефіцієнта Пірсона. Дослідницьку базу склали 230 випускників сільських і міських шкіл Хмельницької, Івано-Франківської, Чернівецької, Київської областей.

Результати та дискусії

Аналіз проблеми професійного самовизначення особистості показав, що у психологічних дослідженнях немає однозначного трактування цього поняття й дозволив виділити три основні позиції в його інтерпретації. Відповідно до першої, *професійне самовизначення* аналізувалось в контексті проблеми життєвого самовизначення особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, С. Рубінштейн та ін.). Близьким до поняття самовизначення є поняття самоактуалізації як прагнення людини самовдосконаливатися, проявляти себе значущій для неї справі» (А. Маслоу). За В. Франклом самовизначення – здатність виходити за межі самого себе й знаходити нові смисли в конкретній справі. У своєму дослідженні О. Вітківська визначила основні характеристики цього процесу: цілісність та

інтегративність, зв'язок з цінностями та життєвим, особистісним і соціальним самовизначенням (Вітковська, 2002). Згідно другої позиції професійне самовизначення вивчалось у контексті вікових закономірностей психічного та особистісного розвитку особистості в підлітковому та юнацькому віці, як центральний компонент соціальної ситуації розвитку старшокласників і, водночас, як основне новоутворення віку (Є. Головаха, Л. Божович, Д. Ельконін та ін.). При цьому, акцентувалась увага на прив'язаності професійного самовизначення до певного вікового періоду, фіналом якого є початок трудової діяльності. Третю позицію в аналізі професійного самовизначення ідентифікують із проблемою формування людини як суб'єкта професійної діяльності та пов'язують зі становленням самосвідомості фахівця. Це цілісний процес прийняття рішень та виборів протягом всього професійного життя (Д. Леонтьєв, Е. Зеєр, Є. Клімов, Д. Сьюпер та ін.). Г. Радчук трактувала самовизначення не лише як певну стадію професійного становлення, але і як його сутнісну основу, яка сприяє відкриттю і реалізації власного професійного «Я», здійсненню вибору у проблемних ситуаціях, котрі ставить перед ним професійна діяльність» (Радчук, 2012).

Ми дотримуємось позиції, згідно якої професійне самовизначення розглядається як центральне новоутворення особистості раннього юнацького віку, яке виступає мотиваційним центром старшокласника, визначаючи професійний вибір і подальші сходинки його професійного становлення.

Теоретичний аналіз дозволив презентувати модель професійного самовизначення випускників як «складноорганізовану систему взаємопов'язаних між собою компонентів і їх конструктів: когнітивний (пізнання світу професій, самооцінка власних здібностей, усвідомлення зовнішніх чинників), емоційно-ціннісний (ціннісне ставлення до вибору фаху, задоволеність своїм професійним вибором), орієнтовно-поведінковий (уміння планувати й проектувати професійне майбутнє, уміння приймати рішення)» (рис.1.).

Рис. 1. Модель професійного самовизначення випускників сільських шкіл

Інтеграція цих складових сприяє становленню суб'єктивного ставлення старшокласників до вибору майбутньої професії і подальшого професійного розвитку, набуття ними професійної ідентичності.

Н. Шевченко та О. Волобуєва у своїх працях доводили, що саме ранній юнацький вік вважається оптимальним віковим етапом цілеспрямованого розвитку особистісної і професійної ідентичності» (Шевченко & Волобуєва, 2019). М. Попіль розглядала професійну ідентичність як інтегративне утворення особистості, що визначає її цілісність й виступає показником ефективного становлення фахівця, в результаті чого у нього формується адекватна професійна «Я-концепція» (Попіль, 2009). Дослідження О. Вітківської вказували на те, що провідним механізмом професійного самовизначення є рефлексія (Вітківська, 2002). З. Становських виявлено, що на стадії конкретно-професійного самовизначення (закінчення школи) учень рефлексує максимально широке коло внутрішніх і соціальних чинників, які впливають на вибір професії. Саме рівень розвитку рефлексивності зумовлює особливості професійного самовизначення (Становських, 2005).

Відповідно до теоретичного аналізу означеної проблеми, нами було визначено критерії становлення професійного самовизначення особистості ранньої юності: *повнота знань про себе і про світ професії; ціннісне ставлення до вибору професії; проектування свого професійного майбутнього.*

Зупинимось детальніше на обґрунтуванні вищезазначених критеріїв. Першим було визначено повноту уявлень старшокласників про світ професій і власну відповідність цим вимогам як особистості майбутнього фахівця. Це дає можливість усвідомити юнакам і дівчатам, якою мірою різні галузі людської діяльності відповідають наявним життєвим інтересам, здійснити аналіз власних особистісних компетентностей і соціальних досягнень критеріям успішності професійної діяльності працівника за конкретним фахом, а також пізнати власне «Я-професійне» в теперішньому і майбутньому (Шевченко, 2018), спрогнозувати динаміку власних взаємин зі значущими людьми в процесі подальшого професіогенезу. За таких умов здійснений особистістю професійний вибір набуває ознак суб'єктності, автономності та спрямований на реалізацію власних ціннісних і смисложиттєвих орієнтацій (Головаха, 1999). В свою чергу, усвідомлення особистісних смислів професійної самореалізації забезпечує розвиток й активізацію професійних цінностей та самовизначення старшокласників (Федоренко, 2018; Шевченко, 2016).

У процесі вибору професії людина самовизначає можливості, обмеження і засоби реалізації власних цінностей (Становських, 2005). Саме цінності, як ядро самовизначення й найбільш сильне мотиваційне утворення, вирішують процес боротьби мотивів та дають можливість молодій людині здійснити свій професійний вибір (Вітківська, 2002; Волошина, 2011). «Цінності виступають керівними принципами особливо у важливих життєвих рішеннях» (Weinhardt, 2016: 307). Тому другим критерієм було обрано ціннісне ставлення випускників до вибору своєї майбутньої професії.

Активізація смисложиттєвих і ціннісних орієнтацій у професійній сфері сприяє плануванню юнаками подальшої кар'єри та власної активності у теперішньому для її реалізації. Так, старшокласники проектують уявлення про своє «професійне Я» в особистісному світі, здійснюють конструювання власних професійних цінностей і утворюють конкретніші професійні інтереси і мотиви (Гріньова, 2018). Враховуючи це, наступним критерієм професійного самовизначення обрано проектування випускниками власного професійного майбутнього. В.Чернобровкін у своїх дослідженнях доводив, що не кожне прийняте людиною життєве рішення реалізується у її життєдіяльності. Феномен прийнятого

рішення насамперед віддзеркалює емоційно-позитивне ставлення людини до реалізації власних цінностей у життєдіяльності (Чернобровкін, 2010). У свою чергу, рішення визначалось як «суб'єктивний процес і результат мотивованого пошуку, диференціації пріоритетів, аналізу альтернатив» (Омельчук, Калюжна & Омельчук, 2018). Відповідно, прийняття рішення є поетапним процесом: передбачає уточнення попереднього рішення, яке не є остаточним, і потребує корекції в контексті зміни обставин та умов. Крім того, N. Shevchenko, N. Lisianska стверджували, що «психологічними умовами розвитку самостійності старшокласників у плануванні професійних перспектив є особистісна активність, розвиненість саморегуляції, високий рівень відповідальності (Shevchenko & Lisianska, 2020). Саме відповідальність, мобілізація життєвої активності людини й наявність усвідомленої програми дій (планування своїх дій) є основними характеристиками подальшого життєвого вибору. Згідно наукової позиції І. Тарасюка самовизначення старшокласників свого професійного майбутнього реалізується на цьому віковому етапі на рівні професійного планування й створення професійних намірів – прагнення й готовність долати труднощі для здійснення свого вибору (Тарасюк, 2006). Такий підхід надає старшокласникам сільських шкіл конкретності їх професійному вибору, а також сприяє підвищенню впевненості в собі, оптимізму, реалістичності самовизначення, яке все більше ґрунтується на змістовних, а не формальних (престиж, матеріальна винагорода) аспектах обраного фаху. З. Становських наголошувала, що саме становлення професійних намірів впливає на підвищення стійкості професійної спрямованості й емоційної задоволеності власного вибору (Становських, 2005). Навіть ті юнаки і дівчата, які прийняли рішення під впливом значущих людей, здійснюють автономне проектування траєкторії свого майбутнього професійного шляху і все більше ставляться до вибору професії як до самостійного, власного. Це, у свою чергу, також сприяє розвитку відповідальності за здійснений професійний вибір й готовності долати життєві перешкоди при його реалізації. «Проблема розвитку готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення має розв'язуватися завдяки створенню у навчальному закладі відповідних психолого-педагогічних умов, що можуть реалізуватися через проведення спеціальної тренінгової роботи, психологічного консультування, спрямованого на допомогу молоді у процесі професійного самовизначення та тематичного відеолекторію» (Помиткіна, 2013).

На основі узагальнених результатів емпіричного вивчення компонентів професійного самовизначення випускників шкіл із сільської місцевості нами було виділено три рівні (високий, середній, низький) та відповідні їм показники розвитку досліджуваного утворення (рис. 2).

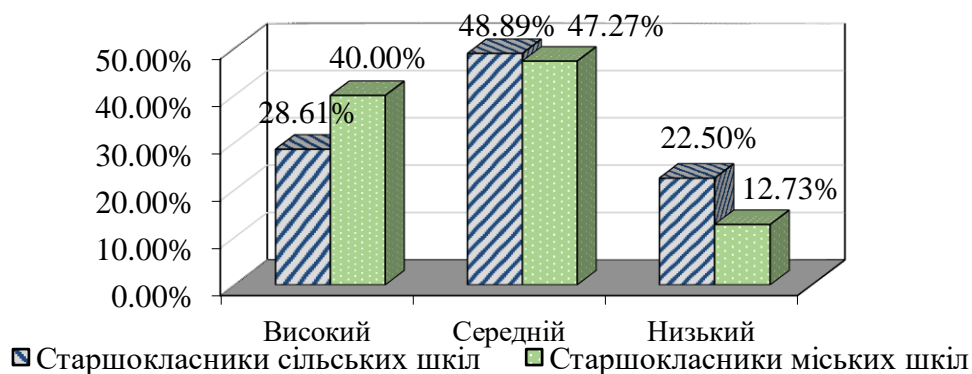

Рис. 2. Кількісні показники рівнів професійного самовизначення випускників сільських і міських шкіл

Як видно з рис. 2., високому рівню професійного самовизначення досліджуваних із сільських шкіл відповідають результати 28,61% старшокласників. Вони обирали свою майбутню професію засобами самоаналізу здібностей, інтересів і наявних життєвих ресурсів; виявляли готовність відстоювати здійснений вибір на протигагу соціальним впливам; рефлексивно осмислювали його в теперішньому і майбутньому, успішно узгоджували уявлення про себе в обраній професії із іншими складовими Я-концепції; у їхніх ціннісних ставленнях переважала спрямованість на пізнання відомих світових практик у обраній професії й готовність принести іншим людям більше користі власною працею; успішно узгоджували професійні плани у життєвій перспективі, ефективно планували своє майбутнє професійне зростання; аналізували ймовірні соціальні ресурси та перешкоди для реалізації цих планів, приймали відповідальність на себе за їх здійснення.

Середній рівень констатовано у 48,89% випускників сільських шкіл. Вони мали чіткі, хоча й досить вузькі уявлення про вимоги і зміст обраної професії, прагнули реалізувати себе у ній; виявляли готовність протистояти незначним соціальним впливам для утвердження свого вибору; у процесі конструювання власного Я-образу усвідомлювали наявні суперечності між ним й іншими уявленнями про себе; у майбутній професійній діяльності прагнули реалізувати цінності саморозвитку, розширення світогляду, пізнання нового, підвищення свого статусу і матеріальної успішності; узгоджували плани професійного навчання з подальшим працевлаштуванням; виявляли готовність докладати зусилля для подолання у майбутньому можливих соціальних перешкод.

Низький рівень професійного самовизначення виявлено у 22,50% респондентів із сільських шкіл. Вони обирали майбутню професію переважно під впливом значущих людей а також інших соціальних чинників на рівні не виправдано оптимістичних життєвих сподівань; утворювали уявлення, які загалом стосувались формальних аспектів власної подальшої професіоналізації; здійснювали лише окремі спроби співставлення уявлень про Я-професійне з іншими складовими Я-концепції через незацікавленість у своєму професійному самовизначенні; переважають зовнішні мотиви професійного самоздійснення і бажання відтермінувати прийняття остаточного рішення; ціннісні орієнтації пов'язували з придбанням коштовних речей і комфортним життям; проектували лише окремі варіанти можливого працевлаштування після завершення професійної освіти; у подальшій кар'єрі прагнули набути нового позитивного досвіду, майже не замислюючись над своїми діями з подолання потенційних труднощів і перешкод.

В цілому, *випускники міських шкіл*, порівняно з респондентами сільської місцевості, за показниками розвитку когнітивного компонента для конструювання в подальшому кар'єри більш варіативно обирають декілька суміжних напрямків професійної підготовки; виявляють більшу наполегливість у відстоюванні власного вибору всупереч впливові значущих людей; більше здійснюють самоаналіз відповідності уявлень про свою подальшу професійну діяльність з іншими уявленнями про особистісне зростання в майбутньому; у майбутній професійній діяльності більше прагнуть проявити себе та зробити кар'єру, на протигагу сільським випускникам, які більше цінують соціальну користь обраної професії. За показниками розвитку емоційно-ціннісного компонента старшокласники міських шкіл більше, аніж респонденти сільської місцевості, цінують можливості досягнення професіоналізму й подальшого самовдосконалення; у їхніх ціннісних орієнтаціях, порівняно з однолітками сільської місцевості, більше розвинуте прагнення до творчого конструювання власного професійного майбутнього, далекого від стереотипів професійного успіху в обраній

сфері. За показниками розвитку орієнтовно-поведінкового компонента, у подальшій кар'єрі вищу цінність надають пізнанню нового, креативності та професійному зростанню; порівняно зі старшокласниками сільської школи, детальніше планують своє ідеальне професійне майбутнє у найближчій і частково середній життєвій перспективі; більше замислюються над тими додатковими ресурсами, які потрібно залучити для реалізації професійних цілей.

Врахувавши й узагальнивши результати теоретичного й емпіричного аналізу проблеми професійного самовизначення особистості нами було визначено *професійне самовизначення випускників сільських шкіл* як процес відрефлексування своїх здібностей у відповідності з вимогами майбутньої професії, її вибір у залежності від ціннісного ставлення до неї й утвердження власного «Я» засобом реалізації у перспективі своїх професійних планів для підтримання як власного благополуччя, так і близьких людей.

З метою здійснення математико-статистичних розрахунків достовірності кореляцій у розвитку досліджуваних складових професійного самовизначення старшокласників сільської школи було використано пакет програмованих засобів Statistikal Package for the Social Sciences. Оскільки результати дослідження рівномірності отриманих кількісних даних (за показниками skewness і kurtosis) не виходили за межі норми (від -1 до +1), тому для виявлення інтеркореляційних зв'язків між поінформованістю респондентів про зміст обраної професії, розвитку їх рефлексивності, ясності Я-концепції, самооцінки, ціннісного ставлення до свого професійного вибору й професійної готовності до його реалізації було використано параметричний коефіцієнт Пірсона. Результати виявлених кореляцій, констатованих на рівні достатньої ($p \leq 0,05$, у табл. - *) та високої ($p \leq 0,01$, у табл. - **) достовірності, наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати виявлення інтеркореляційних зв'язків між складовими професійного самовизначення старшокласників сільських шкіл

n=120

Показники	Показники					
	Професійна обізнаність	Рефлексія	Само-оцінка	Ясність «Я-концепції»	Ціннісне ставлення до свого професійного вибору	Професійна готовність
Професійна обізнаність	1	0,718**	0,756**	0,915**	0,921**	0,855**
Рефлексія	0,718**	1	0,720**	0,788**	0,664**	0,718**
Самооцінка	0,756**	0,720**	1	0,781**	0,744**	0,772**
Ясність «Я-концепції»	0,915**	0,788**	0,781**	1	0,841**	0,884**
Ціннісне ставлення до свого професійного вибору	0,921**	0,664**	0,744**	0,841**	1	0,912**
Професійна готовність	0,855**	0,718**	0,772**	0,884**	0,912**	1

За результатами математико-статистичного аналізу інтеркореляційних зв'язків між усіма досліджуваними компонентами професійного самовизначення випускників сільських шкіл була підтверджена їх висока статистична значущість ($p \leq 0,01$). При цьому, найтіснішими є взаємозв'язки професійної обізнаності респондентів з їх ціннісним ставленням до власного вибору професії ($r \approx 0,921$, $p \leq 0,01$), ясністю Я-концепції ($r \approx 0,915$, $p \leq 0,01$) і готовністю до професійного вибору ($r \approx 0,855$, $p \leq 0,01$). Отже, чим повніші та реалістичніші знання старшокласники набувають про обрану професію, тим успішніше їм вдається здійснювати ідентифікацію власного «Я» з нею, виробляти позитивне емоційне ставлення «Я-образу» в професії і надавати йому значної особистісної цінності. Водночас, професійний «Я-образ» стає чіткішим, тому досліджувані легше вбудовують нові уявлення про себе у подальшій навчально-професійній і професійній діяльності в структуру «Я-концепції» та планують подальше професійне зростання.

Окрім цього, становлення професійної готовності старшокласників, точніше, реалістичності, обміркованості й чіткості планів з проектування своєї кар'єри тісно пов'язані з їх ціннісним ставленням до обраної професії ($r \approx 0,884$, $p \leq 0,01$). Чим більше випускниками переживається емоційна прихильність та особистісна значущість до обраної ними сфери, тим більше часу й зусиль вони готові приділити цілеспрямованому плануванню власного професійного майбутнього. Водночас, констатовано дуже тісний зв'язок між ясністю Я-концепції досліджуваних зі становленням їх професійної готовності ($r \approx 0,912$, $p \leq 0,01$). Цікаво, що випускники сільських шкіл надають перевагу тим професіям, які дають можливість матеріально забезпечити свою родину, це може свідчити про зв'язок становлення уявлень досліджуваних про подальшу самореалізацію в професійній та сімейних складових їх життєвого світу.

Висновки

У цілому, в процесі констатувального експеримента нами були виявлені наступні *особливості професійного самовизначення випускників сільських шкіл*: вони обирають професію менш варіативно, орієнтуючись на вибір традиційних професій, уявлення про які у них досить чіткі та повні; майже не обирають сільськогосподарські професії, оскільки розчаровані обезцінюванням праці людей на селі; орієнтуються переважно на контрактну форму навчання, оскільки вважають себе менш конкурентоздатними порівняно з міськими випускниками; планують здобути освіту за «реальними» спеціальностями, на які легко вступити та в подальшому знайти роботу; виявляють меншу наполегливість і меншу безкомпромісність щодо відстоювання власного вибору всупереч впливу значущих дорослих; більше переживають відповідальність за свій вибір та бояться осуду з боку значущих інших у випадку невдачі при вступі у ЗВО; в подальшому орієнтуються виключно на високооплачувану роботу, яка дасть можливість уникнути бідності та переїхати з сільської місцевості в місто; вибір майбутньої професії ґрунтується переважно на альтруїстичній мотивації та визначається, насамперед, сімейними цінностями; у подальшій праці низьку цінність надають можливостям творчої самореалізації та професійному саморозвитку; створюють чіткі уявлення про ідеальне професійне майбутнє, але в них не досить розвинена здатність до деталізованого планування свого майбутнього в часі й готовність протистояти значним життєвим труднощам для реалізації своїх професійних планів».

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у висвітленні організації психологічного супроводу й активізації професійного самовизначення старшокласників у сільській місцевості.

Література

1. Вітківська, О.І. (2002). Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації. (Дис. канд. психол. наук). Київ.
2. Волошина, В.В. (2011). Мотиваційна готовність майбутнього психолога до професійної діяльності. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. університет ім. Г.Сковороди»*: збірник наукових праць, 21, 356–361.
3. Головаха, Е.И. (1999). Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. Киев : Наукова Думка.
4. Грінцова, О.М. (2018). Психологія проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку. (Автореф. дис. д-ра психол. наук). Київ. Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24033/100355088.pdf?sequence=1>
5. Омельчук, В.А., Калюжна, Є.М., & Омельчук В.В. (2018). Прийняття рішення особистістю: філософсько-психологічний і правовий аспект. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2(14), 89–96. doi.org/10.26661/2310-4368-2018-2-14-14
6. Помиткіна, Л.В. (2013). Особливості готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення з професійного самовизначення. *Педагогічний процес: теорія і практика* : зб. наук. пр., 2, 215–225.
7. Попіль, М.І. (2009). Психологічні особливості становлення професійної ідентичності майбутніх медсестер. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Івано-Франківськ.
8. Радчук, Г.К. (2012). Особистісне та професійне самовизначення як чинник професійного становлення особистості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 5, 47–54.
9. Становських, З.Л. (2005). Рефлексивні компоненти професійного самовизначення старшокласників. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.
10. Тарасюк, І.П. (2006). Теоретичний аналіз проблеми періодизації професійного самовизначення. *Гуманіт. вісн. Держ. вищого навч. закл. «Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філологія. Філософія : наук.-теорет. зб., 10, 210–213.
11. Федоренко, Л.П. (2020). Психологічні особливості професійного самовизначення випускників сільських шкіл. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.
12. Федоренко, Л.П. (2018). Ціннісний аспект професійного самовизначення старшокласників сільських шкіл. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2(14), 144–150.
13. Чернобровкін, В.М. (2010). Психологія прийняття педагогічних рішень. (Монографія). Луганськ : ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка».
14. Шевченко, Н.Ф. (2016). Навчально-професійна настанова в структурі професійної свідомості майбутніх фахівців. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 32, 558–571.
15. Шевченко, Н.Ф., & Волобуєва, О.С. (2019). Особистісні та професійні аспекти ідентичності в ранньому юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 1(15), 152–158. <https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-1-15-23>
16. Shevchenko N., & Lisianska N. (2020). Experimental study of psychological conditions of development of high school students' independence in planning of the professional prospects.

Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 50, 308–327. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-50.308-327>

17. Weinhardt, M. (2016). Der Einfluss von Werten auf die Berufswahl und die intergenerationale Transmission sozialer Ungleichheit. Berlin. <http://dx.doi.org/10.17169/refubium-7568>

References

1. Vitkovska, O.I. (2002). Psykholohichni umovy profesiynoho samovyznachennya vypusknnykiv serednikh shkil u protsesi profkonsultatsiyi [Psychological conditions of professional self-determination of high school graduates in the process of vocational counseling]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Voloshyna, V.V. (2011). Motyvatsiyna hotovnist maybutnoho psykholoha do profesiynoyi diyalnosti [Motivational readiness of the future psychologist for professional activity]. *Humanitarnyy visnyk DVNZ "Pereyaslav-Khmelnysky derzh. ped. universytet im. H.Skovorody": zbirnyk naukovykh prats – "Humanitarian Bulletin of Pereyaslav-Khmelnysky State University. ped. University G. Skovoroda": collection of scientific works, 21, 356–361* [in Ukrainian].
3. Holovakha, E.Y. (1999). Zhyznennaya perspektyva y professionalnoe samoopredelenye molodezhy [Life perspective and professional self-determination of young people]. Kyiv : Naukova Dumka [in Russian].
4. Grinova, O.M. (2018). Psykholohiya proektuvannya zhyttyevoho shlyakhu osobystystyu yunatskoho viku [Psychology of life path design by a young person]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv. Retrieved from <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24033/100355088.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
5. Omelchuk, V.A., Kalyuzhna, Ye.M., & Omelchuk V.V. (2018). Pryynyattya rishennya osobystystyu: filosofsko-psykholohichnyy i pravovyy aspect [Decision-making by the individual: philosophical, psychological and legal aspects]. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats Zaporizkoho natsionalnoho universytetu ta Instytutu psykholohiyi imeni H.S.Kostyuka NAPN Ukrayiny – Problems of modern psychology: a collection of scientific works of Zaporizhia National University and the Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2(14), 89–96. doi.org/10.26661/2310-4368-2018-2-14-14* [in Ukrainian].
6. Pomytkina, L.V. (2013). Osoblyvosti hotovnosti studentiv do pryynyattya stratehichnoho zhyttyevoho rishennya z profesiynoho samovyznachennya [Features of students' readiness to make a strategic life decision on professional self-determination]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka : zb. nauk. pr. – Pedagogical process: theory and practice: coll. Science., 2, 215–225* [in Ukrainian].
7. Popil, M.I. (2009). Psykholohichni osoblyvosti stanovlennya profesiynoyi identychnosti maybutnikh medsester [Psychological features of the formation of professional identity of future nurses]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
8. Radchuk, H.K. (2012). Osobystisne ta profesiyne samovyznachennya yak chynnyk profesiynoho stanovlennya osobystosti [Personal and professional self-determination as a factor in the professional development of the individual]. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny –Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, 5, 47–54* [in Ukrainian].

9. Stanovskyykh, Z.L. (2005). Refleksyvni komponenty profesiynoho samovyznachennya starshoklasnykiv [Reflective components of professional self-determination of high school students]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
10. Tarasyuk, I.P. (2006). Teoretychnyy analiz problemy periodyzatsiyi profesiynoho samovyznachennya [Theoretical analysis of the problem of periodization of professional self-determination]. *Humanit. visn. Derzh. vyshchoho navch. zakl. "Pereyaslav-Khmelnyts. derzh. ped. un-t im. H. Skovorody"*. *Pedahohika. Psykholohiya. Filolohiya. Filosofiya – Humanite. spring State higher education lock "Pereyaslav-Khmelnytsky. state ped. Univ. G. Frying pans"*. *Pedagogy. Psychology. Philology. Philosophy*, 10, 210–213 [in Ukrainian].
11. Fedorenko, L.P. (2020). Psykholohichni osoblyvosti profesiynoho samovyznachennya vypusknnykiv silskykh shkil [Psychological features of professional self-determination of rural school graduates]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
12. Fedorenko, L.P. (2018). Tsinnisnyy aspekt profesiynoho samovyznachennya starshoklasnykiv silskykh shkil [Value aspect of professional self-determination of high school students in rural schools]. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats Zaporizkoho natsionalnoho universytetu ta Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny – Problems of modern psychology: a collection of scientific works of Zaporizhia National University and the Institute of Psychology named after GS Kostyuk NAPS of Ukraine*, 2(14), 144–150 [in Ukrainian].
13. Chernobrovkin, V.M. (2010). *Psykholohiya pryynyattya pedahohichnykh rishen [Psychology of pedagogical decision making]*. Luhansk : DZ «LNU im. Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
14. Shevchenko, N.F. (2016). Navchalno-profesiyna nastanova v strukturі profesiynoyi svidomosti maybutikh fakhivtsiv [Educational and professional guidance in the structure of professional consciousness of future professionals]. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats Zaporizkoho natsionalnoho universytetu ta Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny – Problems of modern psychology: a collection of scientific works of Zaporizhia National University and the Institute of Psychology named after GS Kostyuk NAPS of Ukraine*, 32, 558–571 [in Ukrainian].
15. Shevchenko, N.F., & Volobuyeva, O.S. (2019). Osobystisni ta profesiyni aspekty identychnosti v rannomu yunatskomu vitsi [Personal and professional aspects of identity in early adolescence]. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats Zaporizkoho natsionalnoho universytetu ta Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny – Problems of modern psychology: a collection of scientific works of Zaporizhia National University and the Institute of Psychology named after GS Kostyuk NAPS of Ukraine*, 1(15), 152–158. <https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-1-15-23> [in Ukrainian].
16. Shevchenko, N., & Lisianska, N. (2020). Experimental study of psychological conditions of development of high school students' independence in planning of the professional prospects. *Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoyi psykholohiyi" Kamyanets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiyenka ta Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny – Collection of scientific works "Problems of modern psychology" Kamyanets-Podilsky National University named after Ivan Ogienko and the Institute of Psychology named after GS Kostyuk NAPS of Ukraine*, 50, 308–327. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-50.308-327>
17. Weinhardt, M. (2016). Der Einfluss von Werten auf die Berufswahl und die intergenerationale Transmission sozialer Ungleichheit. Berlin. <http://dx.doi.org/10.17169/refubium-7568>

SPECIFICITY OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF RURAL SCHOOL GRADUATES (ACCORDING TO THE RESULTS OF THE CONSTITUTIONAL EXPERIMENT)

Liubov Fedorenko

PhD in Psychology, Lecturer

of the Department of General and Social Psychology

National Pedagogical Dragomanov University

9, Pyrohov Str., Kyiv, Ukraine, 01601

poplawok35@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3573-1343>

Abstract

The article considers the substantiation of the criteria for the development of professional self-determination among high school students in rural schools and highlighting its psychological features based on the results of empirical research. Professional self-determination of rural school graduates is defined as “the process of reflecting on their abilities in accordance with the requirements of the future profession, its choice depending on the value of it and establishing their own “self” by means of implementing their professional plans to support both their own well-being and that of their close people”. The criteria for the development of professional self-determination of secondary school graduates are the completeness of ideas about themselves and the world of professions; value attitude to the future profession choice; designing your own professional future. The model of professional self-determination of graduates as a complex system of interconnected components and their constructs is presented: cognitive (cognition of the world of professions, self-assessment of own abilities, awareness of external factors), emotional and value (value attitude to the choice of profession, satisfaction with professional choice), orientational-behavioral (ability to plan a professional future, ability to make decisions). The results of the cognitive component study showed that the majority of rural graduates showed lower (compared to respondents from urban schools) awareness of the world of professions, orientation to traditional professions; greater influence of parents and other important adults on the choice of profession was noted. The results of the study of professional value orientations (emotional-value component) showed that both rural and urban high school students are focused on material values, work and communication, but in the former the choice of professional future is determined more by altruistic motivation and family values. The data obtained on the approximate behavioral component showed less determination in choosing a profession, in contrast to urban students, as well as less manifestation of such indicator of professional readiness as planning. Quantitative and qualitative indicators of development of the studied education according to the specified criteria are analyzed, and also quantitative distribution of graduates of rural schools on levels of professional self-determination development as a whole is carried out. Based on the comparative analysis, the specifics of professional self-determination among rural school leavers are determined.

Keywords: professional self-determination, graduates of rural schools, choice of profession, decision-making, planning of professional future.

Подано 10.04.2022

Рекомендовано до друку 21.04.2022